

ДИНАМІКА ПРИКМЕТНИКОВОГО СЛОВОТВОРУ

Словотвір прикметників у своєму розвитку від індоєвропейських часів до сьогодення пройшов у слов'ян і зокрема в українській мові три етапи розвитку: 1/ нерозрізнення, у тім числі словотвірне, прикметників та іменників як окремих частин мови; 2/ розрізнення цих двох частин мови у їх словотворі при збереженні генетичного зв'язку; 3/ словотвірний відрив прикметників від іменників і тяжіння їх до дієслів.

Ключові слова: словотвір прикметників, три етапи словотвірної історії прикметників, прикметники та іменники, прикметники та дієслова.

Прикметники народилися з іменників. Процес розмежування однієї частини мови на дві розпочався ще в індоєвропейські часи. Історію цього процесу, з аналізом його перебігу та залученням головнішої літератури, змістовно розглянув А.П.Грищенко¹. Прикметники називають якусь ознаку предметів, і тому початково виразниками таких ознак слугували назви тих предметів, які в найбільшій мірі володіють відповідною ознакою. Можна сказати, що сучасні атрибутивні сполучення типу *малинова сорочка* у древності б мали виглядати як **малина-сорочка*. І окремі такі утворення реліктово збереглися в мові досі: *жар-птиця*, *козир-дівка*, рос. *царь-девица*, *бой-баба*, *душа-человек*. Пор. у Т.Г.Шевченка: *Затих мій сивий, битий тугою, Поник старою буй-головою*". Збереженню їх сприяла фразеологізація (з наступним злиттям в одне слово), а також особлива експресивність та незбіг родів означуваного й означення. У цих утвореннях компоненти *жар-*, *козир-* тощо мають форму іменника, але зміст прикметника.

Близькість прикметника до іменника, а колись тотожність з ним знайшла своє виразне відображення в прикметниковому словотворі:

---

¹ Бевзенко С.П., Грищенко А.П., Лукінова Т.Б. та ін. Історія української мови .Морфологія. – К., 1978. – С.163-165.

“найдавніші суфікси прикметників є одночасно й іменниковими суфіксами”². Так, древній праслов'янський суфікс **-рѣ** в однаковій мірі творив віддієслівні іменники й прикметники, пор. *дарѣ* < *дати*, *пирѣ* < *пити*, можливо *вирѣ* < *вити* “звиватися”, а також *бѣдрѣ* < *бѣдѣти*, *старѣ* < *стати*, *хытрѣ* < *хытити*. Це ж можна сказати й про ряд інших древніх суфіксів, зокрема про відіменний суфікс **-јѣ**, який творив іменники від прикметників: *кошь* “кошик” < *kos+*јѣ*, *мышь* < *mus+*јѣ*, *глушь* < *глухъ* + *јѣ*; псл. *gluxъ – за законом *ruki* з **glus-*, пор. лит. *glusnus* “слухняний” (ЕСУМ³, 1, 330), подібно й *suxъ – з **sus-*, пор. лит. *sausas* “сухий” (Фасмер, 3, 813): *сушь* < *сухъ* + *јѣ*, а також прикметники від іменників: *кѣн#зѣ* + *јѣ* > *кѣн#жѣ*, *Вьсеволодѣ* + *јѣ* > *Вьсеволожѣ*, *Ярославѣ* + *јѣ* > *Ярославѣ*, *Володимирѣ* + *јѣ* > *Володимирѣ* > *Володимир* тощо. Власне, утворення з **-јѣ** в найдавніші часи складала один словотвірний тип, що діяв у межах однієї частини мови, а потім закріпився лише за прикметником, де набув значення присвійності, щоб згодом утратити свою продуктивність.

Складнішою виглядає справа з утвореннями на **-нѣ**, пор. *станѣ* < *стати*, також *званѣ* < *звати*, *знанѣ* < *знати*. Початково це був детермінатив без вокалічного компонента, пор. *сѣнѣ* < псл. *сѣрпѣ від *сѣрати, також *солонѣ* < *solnѣ від *соль*. Колі ж цей детермінатив став суфіксом, одержавши вокалічне нарощення, *-умьнѣ* < *умѣ*, *чѣстьнѣ* < *чѣсть* тощо – він уже творив не імена (іменники й прикметники), переважно від дієслів, а тільки прикметники від іменників, а далі й дієслів), пор. укр. *вербний*, *гнівний*, *залізний*, *рибний*, *сяйний* з іншими вокалічними додатками – від дієслів: *мурований*, *печений*, *явлений*. Пор. ще похідний присвійний суфікс **-ин**, який творить похідні він назв осіб на **-а**, **-я**: *бабин*, *кумин*, *дружинин*,

² Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов /За ред.

О.С.Мельничука. – К., 1966. – С.175.

³ Список скорочень джерел подано в кінці статті.

жінчин, неньчин, сестрин, сусідчин, відьмин, русалчин і, з вужчою продуктивністю, від назв тварин, переважно птахів: *гавин, куріпчин, лелечин, павин, перепілчин, синиччин, чайчин*, але й *гадючин, лисиччин, шучин, ящірчин*, а одинично – від назви рослини: *кульбабин*. Членні прикметники з **-ин-**, що засвідчує їх пізнішу появу, не обмежуються твірними словами на **-а, -я**, походять переважно від назв тварин і розширили семантику присвійності до сенсу приналежності: *вужиний, джмелиний, жабиний, журавлиний, козиний (і козлий), лебединий, левиний, муравлиний, орлиний, ослиний, соболий, соминий*. Тут знаходимо лише кілька утворень від назв рослин – *лопушиний, тополиний*, а також по одному утворенню від назв осіб – віртуальної: *янголиний* та реальної – *удовиний*. Останнє утворення має й нечленну паралель – *удовин, вдовин* (ІнСУМ, 368-369, 490-492). Усі ці словотвірні *n*-ряди зберігають свою продуктивність досі, хоч і в різній мірі.

Ще складнішою є справа з *k*-рядами. Суфікс **-ькъ** творив прикметники від іменників: *солодъ > солодькъ, низъ > низькъ*. Сюди поряд з кількома іншими утвореннями й **@зькъ** "вузкий", пор. без суфікса д.-інд. *amgús* "вузкий". М.Фасмер не хоче пов'язувати цей прикметник зі словом, збереженим у рос. *уза, узы*, пор. *узник*, говорячи лише про "розширення основи на -и" (Фасмер, 4, 154), але зрозуміло, що утворення на **-ькъ** мало і якусь твірну основу. Той же суфікс творив й іменники: *парубок < посл.*раогьъкъ < *огьъ* "раб, слуга", *синок < сынъкъ < сынъ*. СENS означеності, наявний в старих утвореннях на **-ькъ** трансформувався у сENS демінутивності в іменниках, де суфікс семантично розгалузився й активно вживається досі.

Складнощі починаються з того, що існує п'ять прикметників з формою суфікса **-окъ**, а не **-ькъ**: *высокъ, гл @бокъ, широкъ*, також імовірно молодші *жестокъ, одинокъ*. Пор. ще *далекъ* з **-екъ**, а не **-окъ**, що зумовлено фінальною м'якістю твірного *даль*. Укр. *жорстокий* – з

жестокий, під виливом слова *шорсткий* (ЕСУМ, 2, 207), пор.псл. *žestokъ і žestъkъ з *žestъ "твердь", пор. ще рос. *жесть*. Цей суфікс **-окъ** О.М.Трубачов відмежовує від **-ькъ**, уважаючи наведені слова з **-окъ** композитами. Псл. *glabokъ розглядається як складання *glab-окъ, у якому перший корінь наявний у псл.*glabъ "серцевина", а другий в *oko зі значенням "подібний, такого ж виду" (ЭССЯ, 6, 142-143).

Однак характерно, що серед зазначених слів на **-окъ** три, з просторовою семантикою, мають антоніми на **-ькъ**: 1) гл @окъ – мhлъкъ, псл. *mАькъ, що в ЕСУМ дещо сумнівно тлумачиться як "міленький", зменшувальне утворення від *mАь "мілкий, неглибокий", що пов'язується з *mАь "прибережний пісок" (ЕСУМ, 3, 475). Імовірніш тут недемінативне утворення на **-ькъ** від предметної назви *mАь "пісок"; 2) *высокъ*, імовірно від зниклого слова (ЕСУМ, 1, 303, називає його прикметником) *vусъ "висота", – *низъкъ*; 3) *широкъ*, від іменника *šigъ, пор. укр. *шир* "широчінь", – @зькъ; 4) сюди ж і *далекъ*, де суфікс **-окъ** набув форми **-екъ** внаслідок акомодатії, хоч і пор. відомий давньоруський термін спорідненості *близокъ* з тільки іменниковим ужитком. Структурно опозитивні укр. *жорстокий* – *жорсткий* семантично розмежувались у процесі свого розвитку, а раніше, ще до своєї аналогічної фонетичної перебудови, мали практично тотожне значення. Всі ці факти засвідчують, що в праслов'янській мові суфікси **-окъ** та **-ькъ**, хай дійсно гетерогенні – адже перший мав зазначену вище семантику ще в індоєвропейській прамові (ЭССЯ, 6, 142) – фактично збіглися як виразники сенсу ознаки.

Водночас у цих суфіксах древнє нерозрізнення іменників та прикметників проявило себе дуже виразно. О.М.Трубачов дотримується думки, що псл. *niže, форма порівняльного ступеня середнього роду прикметника *низъкъ*, утворена таки від *niзькъ (ЭССЯ, 25, 154). Але куди

ж подівся суфікс **–ЪКЪ**? Гадаю, точнішим тут був Л.П.Якубинський, який уважав, що форма *ниже* утворена від *низъ* (+ *јьщ*), а не *низъкъ*. Звідси вчений висновує, що в епоху творення ступенів порівняння слово *низъ* та подібні "були настільки ж іменниками, наскільки й прикметниками, позначаючи і предмет, і властивість"⁴. Таких утворень, з відсутністю слідів суфікса **–ЪКЪ**, **–ОКЪ** є чимало: *глубле* і *глыблѣ* (Срезн., 1, 520, 523), *выше*, *шире*, *дале* і *дали* (Срезн., I, 625), пор. укр. *дали* < *далѣ*, також з відсутністю **–ЪКЪ**: *уже*, *ближе*.

Українські форми на взірць *вище*, *вужче*, *ближче*, де суфікс **–ЪКЪ** нібито фігурує, є вторинними і з'явилися за аналогією, під вирівнюючою дією системи творення вищого ступеня прикметників. Це доводиться зокрема наявністю норм типу *ширше*, *дальше*, *глибше*, де легко побачити вплив системи ступенювання з її характерним показником **–Ш–**, але неможливо знайти суфікс **–ЪКЪ**, оскільки для того потрібен перехід у **ч**, а не **ш**. Поза тим форма **вище** не могла утворитися від суфіксального твірного слова, бо там був суфікс **–ОКЪ**, а не **–ЪКЪ**, тобто не було редукованого, який у слабкій позиції зник.

Усі розглянуті вище утворення на **–ОКЪ** та **–ЪКЪ** функціонували в межах імен і за ці межі не виходили і в своїх твірних основах. Коли ж суфікс **–ЪКЪ** (суфікс **–ОКЪ** був рідкісним і в древності, а потім зовсім утратив свою продуктивність) функціонально диференціювався у творенні іменників (демінутиви з наступним семантичним розширенням сфери вжитку) та прикметників, тобто коли іменники та прикметники стали виразно різними частинами мови, то й його твірна база істотно змінилася. У іменників вона певний час залишалася іменниковою, бо за природою демінутивності їй притаманний внутрішній словотвір – зменшувальне слово належить до тієї ж частини мови, що й твірне. Семантичне

⁴ Якубинский Л.П. История древнерусского языка. – М., 1953. – С.211.

розширення призвело до появи тут і дієслівних твірних основ: *вишкребок*, *недоробок*, *стрибок*, *уривок*. У прикметників же на **-ькь**, уже в членній формі, продуктивним, практично єдиним твірним джерелом одразу стали дієслова: *гіркий* < *горіти*, *палкий* < *палати*, *верткий* < *вертіти*, *лункий* < *лунати*, *чуткий* < *чути* тощо.

Таким чином, перший, найдавніший етап слов'янського (протослов'янського) прикметникового словотвору – це його нерозривна єдність із словотвором іменників, оскільки на той період ішлося про одну частину мови, а не про дві. Тут можна вказати й на такі, щоправда поодинокі, словотвірні стосунки, як *золото* (іменник) і *золотий*, *-а*, *-е* (прикметник), *голуб*, псл. *golъbъ (іменник) і *голубий*, *-а*, *-е*, псл. *golъbъ*, *-а*, *-е*, прикметник (ЕСУМ, 1, 555-556). Це не субстантивація, не перехід однієї частини мови в іншу, а просто релікти недиференційованості іменника й прикметника. Звісно, йдеться про реальну історію, про діахронію. Синхронічно тут маємо говорити саме про субстантивацію, як і про усічення суфікса у співвідношенні *далеко-далі*, рос. *высоко* – *выше* тощо.

Розійшовшись не лише синтаксично, а й морфологічно, прикметники ще продовжували зберігати свою єдність з іменниками у словотворі. Йдеться про словотвірні типи, що мали вихідною базою тільки іменники та прикметники. Зокрема це стосується похідних на **-ик** та **-иня**. Суфікс **-ик** у своїх найдавніших утвореннях мав, можна думати, демінутивний сенс, пор. *братик*, *вогник*, *зубик*, *серпик*, *снопик* – від іменників, *дурник*, *цілик*, ойконіми *Бистрик*, *Білик*, *Довжик*, *Косик*, *Круглик*, *Теплик* (Бучко, 272, 274) – від прикметників. Згодом відтінок зменшеності у багатьох утвореннях на **-ик** вивітрився – *вулик*, *мужик*, *часник* – псл. *česnъ "часник" (Фасмер, 4, 350) і суфікс **-ик** розширив свої семантичні межі. Слова типу *лірник*, *мечник*, *радник*, *рільник*, *ріпник*, *робітник*, утворені від прикметників на **-н-**, у зв'язку із зникненням чи відходом до архаїчної периферії (*пан радний*) деяких твірних прикметників, переорієнтувалися на

іменник, що призвело до появи похідного суфікса **-ник**⁵: *ліра*>*лірний*>*лірник* стало розумітися як *ліра*>*лірник*, а *меч*>*мечний* > *мечник* – як *меч* > *мечник*⁶, хоч прикметник *лірний* вказується в ЕСУМ, 3, 265, а прикметник *мечьныи* зафіксований у давньоруській мові (Срезн., 2, 133).

Подібним шляхом витворилися похідні суфікси **-овик** (*боровик*, *лісовик*, *буровик*, *портовик*), причому в деяких таких утвореннях виразно помітне походження суфікса **-ов-** з давнього детермінатива *й*-основи: *домовик*, *медовик*; також **-льник** (*годувальник*, *сапальник*, *живильник*, *лічильник*). Якщо в тому ж *годувальнику* чи *лічильнику* відділити суфікс **-льник**, то залишиться твірна основа дієслова: *годува-ти*, *лічи-ти*. Однак генетично суфікс **-льник** пішов від прикметникового **-льний**. І в *варенику*, якщо погодитися з існуванням суфікса **-еник**, теж треба бачити твірне дієслово *вар-ити*. Але ж *вареник* – від прикметника (дієприкметника) *варений*! Діахронічно суфікс **-ик** не долучався до дієслів, поєднуючись тільки з іменниками та прикметниками.

Щось подібне можна сказати і про утворення з суфіксом **-иня**. Академічний одинадцятитомник містить 39 слів з фінальним **-иня** й одне з **-їня**: *героїня* (ІнСУМ, 604-605). Якщо серед цих лексем відкинути: 1) запозичення, що включають і компонент **-ин** (*махиня*, *скриня*, *яскиня*), 2) питомі слова, у яких кінцеве **-иня** не має морфемного статусу (*диня*, *миня*, *свиня*, *слиня*), 3) слово *дитиня*, род. *дитиняти*, де **-иня** має специфічну генезу (з *дитина*<*дитя*), то серед 32 слів, що залишаються, маємо 24 похідні від іменників, серед яких переважають назви осіб жіночої статі, утворені від назв осіб чоловічої статі: *бойкиня*<*бойко*, *бояриня* <*боярин*, *газдиня*<*газда*, *героїня*<*герой*, *графиня*<*граф*, *шахиня*<*шах*,

⁵ Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А.Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови. – К., 1998. – С.54-55.

⁶ Так подає це слово в своєму дуже цінному словнику Є.А.Карпіловська: Кореневий гніздовий словник української мови: Гнізда слів з вершинами – омографічними коренями. – К., 2002. – С.481.

причому форма *княгиня* < *князь*, з закономірною відсутністю третьої палаталізації, засвідчує, що в V ст. вона вже існувала. Проте серед слів цієї групи принаймні одне не вказує на особу жіночої статі: *благостиня*. Маємо також 7 похідних від прикметника: *гординя*, *простиня*, *пустиня* (і *напівпустиня*), *святиня*, *стариня*, *твердиня*.

Перше ніж говорити про останнє слово цього словотвірного типу, про лексему *берегиня*, хочеться зазначити, що діалектні та онімічні матеріали знано збільшують кількість подібних утворень. Зокрема в ЕСУМ, який дбайливо вибірає всі українські слова того ж кореня (що є дуже цінним його аспектом), подано відприкметникові утворення *висиня* – до *вись*, *високий* (ЕСУМ, 1, 382), *глухиня* (назва рослини) – з сумнівом від *глухий* (ЕСУМ, 1, 531). Серед українських ойконімів маємо такі більш-менш прозорі утворення від іменників: *Бориня*, *Гориня*, *Іскриня*, *Калиня*, *Мединя*, *Рогиня*; від прикметників: *Голиня*, *Гординя*, *Густиня*, *Остриня*, *Сухиня* (Бучко, 307).

А тепер – про *берегиню*. Після виходу змістовної й цікаво написаної книги В.Т.Скуратівського "Берегиня" (К., 1987) лексема *берегиня* набула в українському суспільстві широкого вжитку. І журнал, і жіноче товариство, і ряд установ узяли собі таку назву, розуміючи *берегиню* як давню українську міфологему, покликану оберігати людину, родину, рід, справу. А цей сенс, з очевидністю помилково наданий берегині В.Т.Скуратівським (імовірно, під впливом слова *оберіг*, що теж існує з язичницьких часів, або внаслідок народної етимології), абсолютно ніяк не стосується цієї міфологеми. *Берегиня* – це утоплениця, а не оберіг. Про це чітко написано і в древніх християнських текстах, скерованих проти язичництва⁷, і в наукових публікаціях мовознавців, пор. зокрема (ЭССЯ, 1, 193).

В період древнього слов'янського вогнепоклонництва душі

---

⁷ Зубов М.І. Лінгвотекстологія середньовічних слов'янських повчань проти язичництва. Монографія. – Одеса, 2004. – С.162-165.

померлих, за тодішніми віруваннями, могли потрапити у вирій тільки після ритуального спалення тіла. А якщо тіло для спалення не було віднайдене, то не відправлені у вирій душі тинялися на цьому світі й усіляко шкодили своєму родові, мстилися на ньому. Такі неспалені, що загинули на суші, ставали *упирями* (слово це буквально означає "неспалений", що добре показала Т.Б.Лукінова⁸), а ті, що втопилися, – *берегинями*. Лексему утворено не від дієслова *берегти*, а від іменника *берег*: вилізла утоплениця вночі на берег і гріється при місячному сяйві. Ця назва вийшла з ужитку тому, що заступилася словом *русалка*, яке має латинське коріння. Власне, запозиченим було слово *rosalia* – початково язичницьке свято троянд (лат. *rosa* “роза, троянда”) чи взагалі квітів. У слов’ян воно відзначалося на Зелені свята, чи Зелений тиждень, який у християнські часи був поєднаний з Трійцею. Якраз на Зелені свята, у четвер – Русалчин Великдень⁹, берегині й вилазили з води на берег. Тому вони й змінили назву: слово *русалка* – вже слов’янське утворення від латинського запозичення. У назві той же сенс, тільки місце появи (берег) заступилося на час появи (Русалчин Великдень). Із сказаного, гадаю, однозначно випливає, що слово *берегиня* утворене від іменника *і*, отже, не порушує описаної вище джерельної бази похідних з суфіксом **-иня**.

Уже відділившись від іменників семантично (назва ознаки) та синтаксично (означення), прикметники виробили й необхідні для їх функціонування морфологічні властивості. Передусім з’явилася родозмінність, якої раніше не було, а далі – членне відмінювання, що фундаментально розмежувало словозмінні парадигми двох частин мови, які в древності буди тотожними.

---

⁸ Лукінова Т.Б. Лексика слов’янських мов як джерело вивчення духовної культури давніх слов’ян// IX Міжнародний з’їзд славістів. Слов’янське мовознавство. Доповіді. – К., 1983. – С.96-103.

⁹ Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – К., 1991. – Т.2. – С.145, 161.

Словотвірне розмежування, колись відсутнє, проявилось в розвитку у прикметників: 1) своїх, тільки їм притаманних суфіксів, наприклад **-ЬСК-**, а також демінутивних суфіксів **-ЕНЬК-** (*маленький, молоденький, тоненький*), **-ЕСЕНЬК-** (*малесенький, молодесенький, тонесенький*), **-ІСІНЬК-** (*малісінький і манісінький, молодісінький, тонісінький*), **-ЮСІНЬК-** (*малюсінький і манюсінький, також мацюсінький, молодюсінький, тонюсінький*); утворення на **-ЕНЬК-** є й серед іменників: *душенька, рученька, ніженька, доненька, зоренька*, але там це лише варіант суфікса **-ОНЬК-** після історично м'яких приголосних, *пор, бабонька, дівонька, голівонька, лавонька* (за даними ІнСУМ), хоч зв'язок цих суфіксів (*новенький – рибонька*) годі заперечувати: це таке ж розщеплення, як і загальне розмежування іменника й прикметника, описане вище; 2) своїх суфіксів для творення від прикметників інших частин мови, наприклад суфікса **-ІСТЬ** для творення іменників. Свій чарівний оказіоналізм **Дніпровість**, орієнтований на улюблену ріку поетеси Дніпро, Ліна Костенко все ж змушена була утворити від прикметника **дніпровий**, бо безпосередньо до іменників **-ІСТЬ** не долучається.

Але чільною подією стала заміна у прикметників словотвірного союзника. Другий етап словотвірної історії прикметника закінчився тоді, коли прикметники, які виступали як твірні основи в процесах деривації у парі з іменниками, заступили їх дієсловами. Цей процес (як і все інше в мові) пройшов поволеньки, не стрибкоподібно, але прикметники все активніше, ширше, у більшій кількості своїх словотвірних типів почали виступати разом з дієсловами, а не іменниками. Де закономірний результат повноцінного утвердження прикметників у своїй функції виразника ознаки. І.Р.Вихованець дуже слушно й уже давно акцентує думку про опозицію іменників та інших частин мови: "Серед частин мови протиставляються один одному з семантичного погляду **іменник** як частина мови, що називає предмет, і **дієслово, прикметник, числівник** і

прислівник, які по-різному називають ознаки”¹⁰.

Третій, нині діючий етап словотвірної динаміки прикметників виразно проявляв себе, наприклад, в утворенні іменників на **-ун**. Якщо не брати до уваги запозичених і темних слів, то в академічному одинадцятитомному "Словнику української мови" нараховуємо 103 іменники на **-ун**, утворені від дієслів (*бігун, вередун, гавкун, перун, плигун, ревун, хрипун* та ін.) та 14 утворень від прикметників: *веселун, гладун, дикун, красун, ласун, лисун, м'якун, пустун, солодун, старун, товстун, хитрун, хорошун, чистун* (ІнСУМ, 495-496). Деякі з цих відприкметникових похідних мають у своєму значенні процесуальні семи й тому можуть паралельно пов'язуватися з дієсловом, пор. *ласун – ласий і ласувати, пустун – пустий і пустувати* та ін. Однак більшість таких утворень дієслівних паралелей не відбиває – їх слід виводити тільки з прикметників – *дикун, лисун, старун, товстун* та ін. Відіменникових же утворень на **-ун** тільки три: *горбун, павун* та *п'ядун*, причому всі вони досить сумнівні. *Горбун* діахронічно, імовірно, заступило собою *горбатий*, хоч у синхронії тут словотвірні відношення тільки *горб > горбун*. А *п'ядун* (вид гусені) за назвою і способом пересування цієї істоти швидше походить не від іменника *п'ядь*, а від похідного дієслова *п'ядати* (пор. ЕСУМ, 4, 648); *павун* (вид рослини) виводять з іменника *пава*, але слово це визнають неясним (ЕСУМ, 4, 250).

Можна сказати, що на третьому етапі динаміки свого словотвору прикметник, будучи ознаковим словом, пробився, фігурально кажучи, у раніше суто дієслівний словотвірний тип на **-ун**, як колись, по завершенню першого етапу прикметникового розвитку, у суто іменний тип з суфіксом **-ък-** пробилосся дієслово, про що вже вище говорилося. Прикметники типу

---

¹⁰ Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови. – К., 2004. – С.13. Пор. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К., 1988. – С.225.

низький, мілкий доповнилися утвореннями на взірець *жаркий, леткий, липкий, сипкий, ханкий* тощо. Подібні процеси – зменшення обсягу поєднання прикметника з іменником у одному словотвірному типі і збільшення обсягу поєднання прикметників з дієсловами можна простежити в багатьох словотвірних типах, де твірною основою може виступати прикметник. Це означає, що прикметник, залишаючись синтаксичним рабом іменника, семантично, морфологічно й словотвірно все більше від нього відривається, прямуючи до дієслова. Російський термін *имя прилагательное*, колись адекватна назва прикметника, став анахронізмом, бо прикметник перестав бути “іменем”. Існують мови, у яких прикметник і свою морфологічну парадигму пристосував більше до дієслова, ніж до іменника. У слов’янських мовах тяжіння прикметника (на третьому етапі його розвитку) до дієслова найширше проявляє себе у словотворі.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Бучко – Бучко Д. Інверсійний словник ойконімів України. –Lublin, 2001. – 327 s.

ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков. Праославянский лексический фонд/ Под ред. О.Н.Трубачева. – М., 1974-2003. – Вып. 1-30.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. – К., 1982-2003. – Т.1. – 4

ІНСУМ – Інверсійний словник української мови/ Відп. ред. С.П.Бевзенко. – К., 1985. – 811 с.

Срезн. – Срезневский И.И. Материалы для Словаря древнерусского языка. – М., 1958. – Т.1. – 3.

Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. Перевод с нем. и дополнения О.Н.Трубачева. – М., 1964-1973. – Т.1. – 4.

(Одеса)

Yu.O.Karpenko**Dynamics of adjectival wordbuilding**

Wordbuilding of adjectives in its development since indoeuropean times till the present moment has had three stages in the Slavic as well as Ukrainian languages: 1) undecipherability, including wordbuilding, of adjectives and nouns; 2) decipherability of these two parts of speech in wordbuilding simultaneously with their partial connection; 3) wordbuilding alienation of adjectives from nouns and their attraction towards verbs.

Key words: wordbuilding of adjectives, three stages of adjectival wordbuilding history, adjective and noun, adjective and verb.